

แนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งทุนชุมชนบ้านตลิ่งแดง จังหวัดกาญจนบุรี

Guidelines for strengthening community capital at Ban Talingdaeng, Kanchanaburi province

บุษบา ทองอุปราการ^{a,*}, สันติ ศรีสวนแดง^b, วีรฉัตร สุปัญโญ^c

Busaba Thongoupragan^{a,*}, Sunti Srisuantang^b, Weerachat Soopunyo^c

^a โครงการปริญญาเอกสาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน นครปฐม 73140

Doctoral Program in Human and Community Resource Development, Faculty of Education and Development Sciences, Kasetsart University, Kamphaeng Saen Campus, Nakhon Pathom 73140, Thailand

^b ภาควิชาการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน นครปฐม 73140

Department of Human and Community Resource Development, Faculty of Education and Development Sciences, Kasetsart University, Kamphaeng Saen Campus, Nakhon Pathom 73140, Thailand

^c ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10330

Department of Lifelong Education, Faculty of Education, Chulalongkorn University, Bangkok 10330, Thailand

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 October 2015

Received in revised form 29 March 2016

Accepted 3 April 2016

Keywords:

community capital,
community empowerment

ABSTRACT

This research: 1) studied the context and community capital at Ban Talingdaeng, Tambon Nongbua, Muang district, Kanchanaburi province, and 2) explored ways to strengthen community capital in Ban Talingdaeng, Tambon Nongbua, Muang district, Kanchanaburi province. The study of context and community capital was conducted using in-depth interviews with 5 key informants obtained by the snowball technique. A transect walk and community mapping were also included. Information on ways to strengthen community capital was obtained using group discussion with purposively selected informants. A participatory process was used to encourage leaders, scholars, and members to explore and analyze the needs for enhancing the community's existing capitalism in the field of local agricultural wisdom. Data analysis was conducted using a triangulation technique. The relationship and linkages between data groups were analyzed using contents analysis and interpretation. The results from the study showed that Ban Talingdaeng was an old community, situated along the banks of the KwaeYai River. Knowledge, cultural, and natural and environmental forms of capital were important in the village. Activities for strengthening community capital helped to support local agricultural wisdom. A network between school and community was set up using the agricultural areas of the community as a learning resource for youth. The research results revealed that the power of belief, the effective utilization and management of community capital, social network linkages, a positive attitude, team buddy focusing on participation, and the process of experimental learning and knowledge transfer were important factors for strengthening community capital.

* Corresponding author.

E-mail address: aj.busaba@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทและทุนชุมชนบ้านดิ่งแดง ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี และ 2) ค้นหาแนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชน บ้านดิ่งแดง ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทและทุนชุมชนด้วยการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนจำนวน 5 คน ที่ได้มาด้วยวิธีห่อหุ้มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball technique) ร่วมกับการเดินสำรวจและการจัดทำแผนที่ชุมชน ข้อมูลแนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชน เก็บรวบรวมโดยการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลที่เลือกมาแบบเจาะจง ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมค้นหาและวิเคราะห์และความต้องการ เพื่อเสริมสร้างทุนที่ชุมชนมีอยู่ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) การวิเคราะห์เนื้อหาและตีความ (contents analysis) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า บ้านดิ่งแดงเป็นชุมชนเก่าแก่ริมฝั่งแม่น้ำแควใหญ่ ก่อปรด้วยวัฒนธรรมประเพณีหลากหลาย ทุนสำคัญในชุมชนได้แก่ ทุนความรู้และภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรม ทุนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งทุนชุมชน มีผลให้ภูมิปัญญาด้านการเกษตรได้รับการหนุนเสริม เกิดการสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างโรงเรียนและชุมชน โดยใช้พื้นที่การเกษตรของสมาชิกชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ ผลจากการวิจัยพบว่า พลังศรัทธา การใช้ประโยชน์และบริหารจัดการทุนชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ การเชื่อมต่อเครือข่ายทางสังคม เจตคติเชิงบวก การทำงานเป็นทีมที่เน้นการมีส่วนร่วม และการสร้างกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ เป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชน

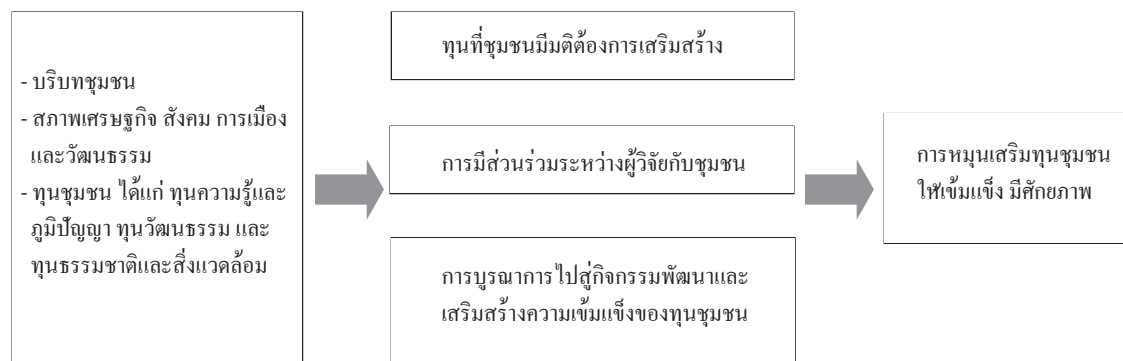
คำสำคัญ: ทุนชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

บทนำ

ก่อนที่ภาครัฐใช้นโยบายนำประเทศสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายที่การเติบโตทางเศรษฐกิจและความทันสมัย ชุมชนไทยมีวิถีการดำรงชีวิตอย่างอิสระในชุมชนตน ระบบสังคมพึ่งพากันในด้านต่างๆ แต่ละชุมชนมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะเฉพาะ สร้างสรรค์และปรับเปลี่ยนอย่างสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่คนมี คนในชุมชนร่วมกันกำหนดความสัมพันธ์โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่จำเป็น ชีวิตชุมชนในอดีตจึงมีกระบวนการและอำนาจชุมชนไปสู่เป้าหมายชัดเจน ทำให้คนตระหนักในความสามารถและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (นภกรณ เพ็ญศิริ และ จีรวิทย์, 2550; อมรวิรัช, 2551) การดำเนินนโยบายพัฒนาแบบตะวันตกที่ผ่านมา ละเลยศักยภาพและวิถีการดำรงตนของชุมชนซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว ทำให้ชุมชนจำนวนมากสูญเสียวิถีชีวิตและระบบความรู้ซึ่งสั่งสมมา ชุมชนถูกผนวกเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศในลักษณะเป็นฐานทรัพยากร โดยไม่ให้ความสำคัญในการทำชุมชนให้มั่นคงยั่งยืน (นภกรณ และคณะ, 2550) ความล้มเหลวของกระบวนการพัฒนาแบบทันสมัยมีผลให้มุมมองการพัฒนาชุมชนเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่รูปแบบการพัฒนากระแสรองที่หันมาให้ความสำคัญกับชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาและคุณค่าแบบชาวบ้านมากขึ้น ภายใต้ความคิดที่ว่า “ชุมชนนั้นไม่ว่างเปล่า” (อมรวิรัช, 2551) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ชุมชน ได้รับการกล่าวถึงอีกครั้งในฐานะเครื่องมือสำคัญสร้างความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งตนเอง เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาคือการพัฒนาที่ตรงจุด ทุนชุมชนจึงได้รับความสนใจและถูกฟื้นฟูขึ้น เพื่อเป็นอีกทางเลือกของการพัฒนาชุมชนไปกับการพัฒนากระแสหลัก โดยเฉพาะทุนที่เกี่ยวข้องกับความรู้และภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของคนในชุมชน (โกวิทย์, 2553; นภกรณ และคณะ, 2550; อมรวิรัช, 2551)

บ้านดิ่งแดง ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนเก่าแก่ริมแม่น้ำแควใหญ่ ทุนธรรมชาติจึงเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดแบบแผนการผลิตและกิจกรรมชุมชนอันหลากหลาย กอปรกับภูมิสังคมเป็นชุมชนเครือญาติ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แนบแน่นและศรัทธาในพุทธศาสนา มีศูนย์รวมจิตใจอยู่ที่วัดศรีอุบลารามหรือวัดหนองบัวมาอย่างยาวนาน (โครงการบูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน, มปป.) การสนทนากลุ่มตัวแทนชุมชนเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน บางประเด็นได้สะท้อนผลการพัฒนากระแสหลักที่มีต่อทุนชุมชนบ้านดิ่งแดง อาทิ ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ภูมิปัญญาองค์ความรู้ วัฒนธรรมดั้งเดิมกระจัดกระจายสูญหาย เป็นต้น จากสถานการณ์ที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญในการสร้างเสริมทุนชุมชนซึ่งเป็นต้นทุนหนึ่งของการพัฒนา โดยตั้งคำถามหลักในการวิจัยกล่าวคือปฏิบัติการเสริมสร้างทุนชุมชนบ้านดิ่งแดงให้มี

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ความเข้มแข็งควรเป็นอย่างไร และคำถามรองคือทุนใดบ้างที่ชุมชนมีที่ต้องการเสริมสร้าง และจะมีกระบวนการร่วมกันในกิจกรรมใดที่นำไปสู่การพัฒนาเสริมสร้างทุนชุมชนบ้านดิ่งแดงอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน สอดคล้องกับบริบท วิถีชีวิต และภูมิสังคมของชุมชน ดังแสดงในกรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาบริบทและทุนชุมชนบ้านดิ่งแดง ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
2. ค้นหาแนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชนบ้านดิ่งแดง ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

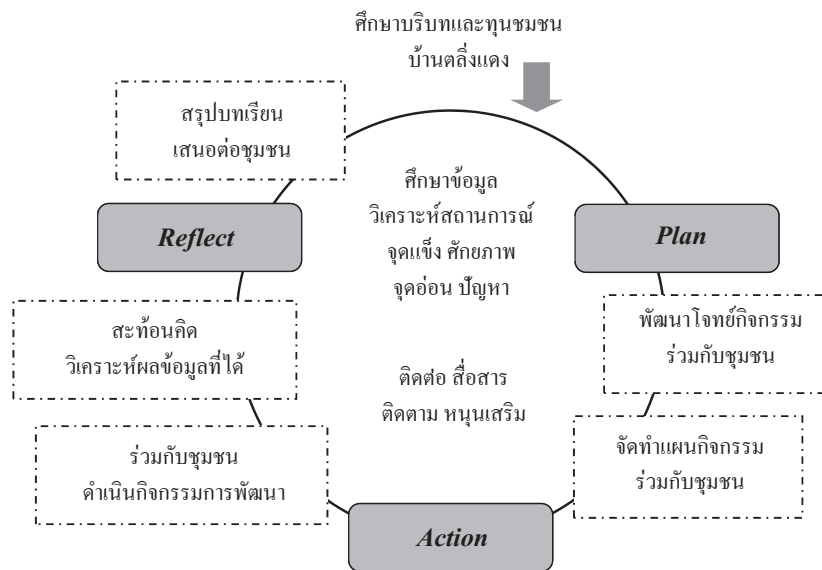
วิธีการและขั้นตอนการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะแรก ศึกษาบริบทและทุนชุมชนหมู่บ้านดิ่งแดง สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาประเมินและวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเก็บข้อมูลใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ ดำเนินการหาผู้รู้ด้วยวิธีห่อหุ้มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball technique) จำนวน 5 คน ประกอบด้วยผู้นำชุมชนและผู้รู้ในชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้อาวุโสในชุมชน

ระยะที่สอง สร้างกระบวนการให้คนในชุมชน ค้นหาแนวทางปฏิบัติการเสริมสร้างทุนชุมชนด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ ขั้นตอนแรกจัดสนทนากลุ่ม (focus group) รวม 2 ครั้ง เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มต่างๆ และสมาชิกชุมชน ช่วยกันระดมความคิดเห็นหาทุนชุมชนที่ตัวแทนมีที่ต้องการเสริมสร้าง ผู้เข้าร่วมสนทนา

กลุ่มครั้งแรก 10 คน และครั้งที่สอง 7 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ บันทึกภาคสนาม ผังมโนทัศน์ และแผนที่ชุมชน ทั้ง 2 ครั้งได้มติดูตรงกันคือต้องการเสริมสร้างทุนภูมิปัญญาด้านการเกษตร สำหรับขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาโจทย์กิจกรรมและจัดทำแผนกิจกรรม เป็นการนำผลสรุปจากขั้นตอนแรก มาสร้างโจทย์กิจกรรมการพัฒนา โดยผู้วิจัย ผู้นำและตัวแทนชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ประเด็นทางเลือกความเป็นไปได้ในการกำหนดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม วางแผนงานร่วมกัน จนเกิดเป็นแผนดำเนินงาน ผ่านการพิจารณาและปรับแก้แผน จนได้รูปแบบกิจกรรมที่ทุกฝ่ายเห็นชอบว่าเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

ระยะที่สาม กิจกรรมเสริมสร้างทุนภูมิปัญญาด้านการเกษตร “โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการสานต่อความรู้การเกษตรชุมชน” ผู้ถ่ายทอดความรู้คือผู้รู้ในชุมชนร่วมกับวิทยากรภายนอก โครงการประกอบด้วย 2 กิจกรรมย่อย กิจกรรมแรก อบรมการปลูกพืชไร่นาเพื่อบริโภคในครัวเรือนพร้อมฝึกปฏิบัติกับชุดสาธิต และกิจกรรมที่ 2 อบรมการขยายพันธุ์พืช โดยฝึกปฏิบัติที่สวนเกษตรภายในชุมชน ใช้เวลาอบรม 1 วัน ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มต่างๆ สมาชิกชุมชน ครูและนักเรียนโรงเรียนวัดหนองบัว เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ (1) แบบประเมินผลกิจกรรม ส่วนแรกสอบถามความพึงพอใจการเข้าร่วมกิจกรรม ส่วนที่สอง สอบถามความรู้ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม (2) แบบทดสอบความรู้การขยายพันธุ์พืช ประกอบด้วยข้อคำถาม 15 ข้อ ซึ่งมีค่าความสอดคล้อง (IOC) 0.8 และ (3) ผังมโนทัศน์สำหรับการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยใช้แหล่งที่มาของข้อมูลแตกต่างกัน การวิเคราะห์เนื้อหาและตีความ (contents analysis) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูล

ภาพที่ 2 แสดงวิธีดำเนินการวิจัย

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ทุนชุมชน หมายถึงสิ่งที่ชุมชนสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม เป็นองค์ความรู้ ความเชื่อ วิถีชีวิตแนวปฏิบัติที่สืบทอดและสั่งสม จนเป็นรากเหง้าหรือเอกลักษณ์ชุมชน และเป็นตัวกำหนดศักยภาพการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ถือได้ว่าเป็นต้นทุนสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึงกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชนบนภูมิปัญญาและรากเหง้าชุมชนแบบองค์รวม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแนวทางพัฒนาที่เหมาะสมกับสังคมไทย

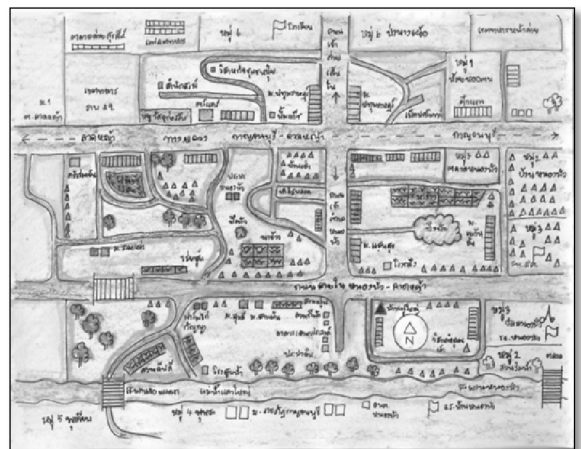
ผลและการอภิปราย

บริบทและทุนชุมชนบ้านดิ่งแดง หมู่ 8 ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

บริบทบ้านดิ่งแดง

บ้านดิ่งแดงมีระยะห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ 15 กิโลเมตร การคมนาคมใช้ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3229 และทางหลวงแผ่นดิน 323 ทิศเหนือติดตำบลแก่งเสี้ยน ทิศใต้ติดตำบลบ้านเก่า ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกติดตำบลลาดหญ้า ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาและที่ราบ

ริมฝั่งแม่น้ำ ประชากรเป็นคนไทยทั้งหมด ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก (ดวงอำพร, 2556) หมู่บ้านตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่ ในอดีตเป็นชุมชนการค้าและเป็นเส้นทางสัญจรหลักรอยต่อระหว่างเขตป่ากับตัวเมือง มีท่าเรือ 2 ท่าสำหรับขึ้นลงสินค้าที่มาจากอำเภอศรีสวัสดิ์ และเป็นท่าของซื้อหมู่บ้าน ดังคำเล่าว่า “ไม้ซุง ไม้ไผ่ ไม้รวก ผูกเป็นแพล่องลงมา บางทีไม้ที่มัดมาเป็นแพลูกบวบแตก ก็ลากขึ้นฝั่งเป็นลำๆเอามาผูกใหม่ลากกันจนดลิ่งพัง ดินริมตลิ่งเป็นลูกกรังทลายแดงเป็นเทือกไปหมด เขาเลยเรียกที่นี่ว่าบ้านดิ่งแดง”

ภาพที่ 3 แผนที่หมู่บ้านดิ่งแดง

ทุนชุมชนบ้านดิ่งแดง

ผลการศึกษาจำแนกทุนชุมชนบ้านดิ่งแดงเป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือ ทุนความรู้และภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรม และทุนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังนี้

1. ทุนความรู้และภูมิปัญญา ที่สำคัญได้แก่ ด้านอาหาร แบ่งได้ 4 ประเภทหลักคือ อาหารขาว เช่น น้ำพริกกะปิผอม แกงส้มใบตะกีก อาหารว่าง เช่น เมี่ยงดอกบัว อาหารหวาน เช่น บัวลอยญวน และอาหารถนอม เช่น เห็ดโคนเปรี้ยว เป็นต้น สำหรับอาหารพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ สะท้อนความเชื่อและวิถีชีวิตดั้งเดิมเฉพาะถิ่น ได้แก่ “แฮมหยวก” และ “แกงบวน” ซึ่งผู้ใหญ่บ้านดิ่งแดงได้เล่าให้ฟังมีใจความสำคัญว่า “...ยายจำปี เขาเป็นแม่ครัวเก่าเมื่อยครุหนองบัว เมื่อก่อนกล้วยมันเยอะ เขาก็เอามาตัดแปลงทำเป็นแฮมหยวก คัดแค่กล้วยน้ำว้า รุ่น ๆ ยังไม่ออกปลี ใบอ่อนยังไม่คลี่ เอาแกนข้างในที่เป็นหยวกอ่อนหั่นแช่น้ำมะขามเปียก ผึ่งให้สะเด็ดน้ำผสมใบสาระแนหั่นฉ่ำออก น้ำยารสเปรี้ยวหวานเค็ม ใส่ถั่วป่นกึ่งสดหมักสดบางทีก็เพิ่มหมูย่าง มีงานที่ก็ทำที่...งานแต่งงานในงานนั้น ต้องมีแกงบวนขาดไม่ได้ แกงกันหม้อใหญ่เลย เครื่องในหมูสดทุกชนิดล้างด้วยน้ำสารส้ม น้ำปูนแดง ใบข่อย มะเกลือ จนกว่าหมดขาว พริกแกงใส่พวกเครื่องเทศ กระวาน กานพลู ออกรสหวาน ๆ เค็ม ๆ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ทำกันแล้ว มันทำยาก...”

ด้านการเกษตร ชาวบ้านดิ่งแดงประกอบอาชีพการเกษตรหลากหลาย ทั้งทำนา ปลูกพืชไร่จำพวกข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง พืชสวน เช่น มะกูด มะนาว ติปลี มีการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ากับเทคโนโลยีการเกษตรยุคใหม่ รวมทั้งปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ๆ มากขึ้น อาทิ หม่อน ยาสูบ ฝรั่ง ลำไย บางส่วนปลูกในหมู่บ้าน บางส่วนปลูกในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ฟาร์มไก่แบบปิด การเลี้ยงโคนม และแพะ

สำหรับภูมิปัญญาด้านสถาปัตยกรรม ฝีมือเชิงช่างพื้นบ้านเฉพาะถิ่น สะท้อนให้เห็นผ่านความงามของหอนันหรือที่ชาวชุมชนเรียก “หอคค” และกุฏิไม้ในวัดหนองบัว คนในหมู่บ้านได้เล่าให้ฟังว่า “หอที่พระฉันข้าว ที่นี่เรียกหอคค คนโบราณเขาใช้เสาหัวคคสร้าง ไปหาไปคัดต้นไม้ที่รูปทรงต้นคคองแปลก เป็นเองตามธรรมชาติ ไม้แดง ไม้ประดู่ เอามาจากในป่า เอามาสร้าง”

2. ทุนวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา บ้านดิ่งแดงมีวัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างที่เป็เอกลักษณ์ สะท้อนการผสมผสานบริบทของชุมชน วิถีชีวิตความเชื่อและศาสนาเข้าด้วยกัน เช่น ประเพณีร้อยพรรษา นิยมร้องก่อนวัน

ภาพที่ 4 ไร่ยาสูบ (ด้านหน้า) ไร่มันสำปะหลัง (ด้านหลังเขต ไร่) และสวนองุ่น (โรงเรียนหลังคาสีขาวด้านขวา)

ภาพที่ 5 เสาหัวคคในหอนัน วัดศรีอุปลาราม

ออกพรรษาในช่วงต้นเดือน 11 จนถึงวันออกพรรษา การร้องเอื้อนชาวล้ายเพลงสวด มีจุดมุ่งหมายเพื่อขอบริจาคสิ่งของเงินทองและรวบรวมไปให้วัดคล้ายทอดกฐิน พิธีสังกะเบาะกะบาลเป็นการขับไล่ตนเพราะห้คนป่วยโดยหมอแผนโบราณควบคู่กับการรักษาโรค รำเหยย การละเล่นพื้นบ้านดั้งเดิม คำร้องทบทลงท้ายด้วยคำว่า “เอย” แต่เสียงเพี้ยนเป็น “เยย” จึงเป็นที่มาของชื่อรำ ทั้งนี้มีบางประเพณีได้สูญหายไปแล้วจากหมู่บ้าน เช่น ประเพณีขึ้นถ้ำขุนแผน ซึ่งเชื่อว่าเป็นถ้ำที่ขุนแผนใช้ประกอบพิธีสร้างกุมารทอง นอกจากนี้ชาวชุมชนยังมีความเลื่อมใสศรัทธาในหลวงพ่อดำเฒ่า (จนทโชติ) และหลวงปู่เหรียญ (เจ้าคุณพระโสภณสมาจาร) อดีตเจ้าอาวาสวัดหนองบัว ที่มรณภาพไปนานนับร้อยปี ดังคำเล่าว่า “เสาโบสถ์เก่าศักดิ์สิทธิ์มาก เคยมีทหารทดลองเอาปืนยิงใส่ ยังไม่ออก พอยิงขึ้นฟ้ายิงได้”

3. ทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บ้านดิ่งแดงตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่ ในอดีตรอบๆหมู่บ้านจึงชุกชุมไปด้วยสัตว์น้ำ หลังการสร้างเขื่อนศรีสวัสดิ์ที่บ้านเจ้าแฉกร อำเภอสรีสวัสดิ์นิเวศรอบหมู่บ้านได้รับผลกระทบอย่างมาก เนื่องจากแม่น้ำถูกควบคุมด้วยการเปิดปิดเขื่อน สัตว์น้ำร่อยหรอและบางสายพันธุ์ไม่พบเห็นในเขตชุมชน

กล่าวโดยสรุปได้ว่าบ้านดิ่งแดงประกอบด้วยทุนชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ทุนความรู้และภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรม ทุนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งหมดสะท้อนผ่านวัฒนธรรมประเพณี สังคมสืบเนื่องจนเป็นวิถีชีวิตความเชื่อและแนวปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมา ทั้งยังเกี่ยวข้องกับสภาพภูมิประเทศซึ่งชุมชนตั้งรกรากอยู่ จนกลายเป็นทุนชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป็นเอกลักษณ์เด่นของหมู่บ้านดิ่งแดง

แนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชน บ้านดิ่งแดง

แผนดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งทุนชุมชนบ้านดิ่งแดง ประมวลสรุปได้ดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาโจทย์กิจกรรมร่วมกับชุมชน

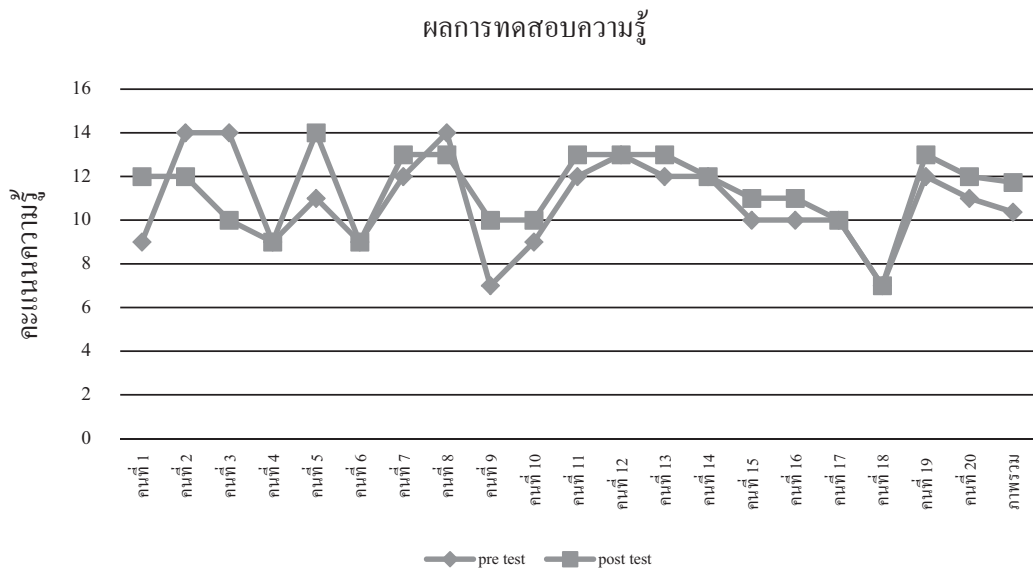
1.1 การค้นหาความต้องการของชุมชนในขั้นตอนนี้ วิจัยใช้การสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือค้นหาความต้องการของชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างโจทย์กิจกรรมการพัฒนา และเปิดโอกาสให้ตัวแทนชุมชนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน การสนทนากลุ่มจัดขึ้น 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วมประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน สมาชิกเทศบาลประชาชนกลุ่มต่าง ๆ และสมาชิกหมู่บ้าน ได้ข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ จุดแข็งของหมู่บ้าน ปัญหาชุมชน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ทุนในชุมชน และการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน ซึ่งประเด็นสุดท้ายมีการอภิปรายอย่างกว้างขวาง จนได้บทสรุปคือต้องการส่งเสริมทุนภูมิปัญญาการเกษตร โดยตัวแทนชุมชนมีความเห็นใน 2 แนวทางคือ ต้องการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช และต้องการส่งเสริมความรู้เรื่องการเตรียมดินเพื่อการเกษตร จึงใช้การลงคะแนนเพื่อเลือกโจทย์กิจกรรมการพัฒนา ได้ข้อสรุปจากมติของเสียงส่วนใหญ่คือ *ส่งเสริมความรู้การขยายพันธุ์พืช* เนื่องจากสามารถต่อยอดความรู้เป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ รวมทั้งปราชญ์ชุมชนผู้ถ่ายทอดความรู้มีความพร้อมและอำนวยความสะดวกด้านพื้นที่ฝึกปฏิบัติ

1.2 การจัดทำแผนปฏิบัติการ หลังได้ประเด็นกิจกรรมการพัฒนาและโจทย์กิจกรรมที่สรุปร่วมกับชุมชน ข้อมูลดังกล่าวพร้อมข้อมูลอื่นๆ ถูกนำไปวิเคราะห์และจัดทำเป็นแผนกิจกรรมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ “*สานต่อความรู้การเกษตรชุมชน*” เนื้อหาของแผนประกอบด้วย รูปแบบกิจกรรม แผนการสอนการขยายพันธุ์พืชแบบไม่ใช้เพศ แผนการสอนการปลูกพืชไร้ดิน เอกสารประกอบการอบรม ตลอดจนการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ เป็นต้น ทุกกระบวนการจัดทำแผน ผู้วิจัย ผู้นำ และปราชญ์ชุมชนปรึกษาหารือพิจารณาข้อมูล พร้อมร่วมกันปรับแผนหลายครั้ง ที่เป็นประเด็นสำคัญได้แก่ (1) เพิ่มกิจกรรมอบรมการปลูกพืชไร้ดินเพื่อบริโภคในครัวเรือนตามความต้องการของชุมชน และ (2) โรงเรียนบ้านหนองบัวขอเพิ่มจำนวนนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากสอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียน จนได้แผนดำเนินงานและรูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

ภาพที่ 6 การสนทนากลุ่มครั้งแรก (ซ้าย) การสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 (ขวา) เพื่อค้นหาความต้องการของชุมชน

ภาพที่ 7 ผลการเปรียบเทียบความรู้ก่อน-หลังการเข้าร่วมกิจกรรม

1.3 กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ “สานต่อความรู้การเกษตรชุมชน” ภาพรวมของการดำเนินกิจกรรมเป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเกษตร โดยมีผู้รู้ในชุมชนและวิทยากรภายนอกร่วมกันถ่ายทอด ประกอบด้วยกิจกรรมย่อย ได้แก่ (1) การถ่ายทอดความรู้เรื่องปลูกผักไร้ดินเพื่อบริโภคในครัวเรือน พร้อมแบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติกับชุดสาริต และ (2) การถ่ายทอดความรู้เรื่องการขยายพันธุ์พืชแบบไม่ใช้เพศ ซึ่งฝึกปฏิบัติที่สวนเกษตรในชุมชน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประกอบด้วย ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน ครูและนักเรียนบ้านหนองบัว รวม 72 คน ช่วงเช้าผู้รู้ในชุมชนและวิทยากรร่วมกันถ่ายทอดเทคนิคการขยายพันธุ์พืชและการปลูกผักไร้ดิน ช่วงบ่ายลงพื้นที่ฝึกปฏิบัติ หลังกิจกรรมทั้งหมดเสร็จสิ้น ผู้วิจัยใช้แบบประเมินสอบถามความพึงพอใจการเข้าร่วมกิจกรรม (1) ข้อมูลทั่วไปพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม 22 คน เป็นเพศชาย ร้อยละ 54.5 อายุต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 59.1 การศึกษาระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 59.1 อาชีพนักเรียนนักศึกษา ร้อยละ 59.1 และพำนักอาศัยอยู่ในชุมชนน้อยกว่า 5 ปี ร้อยละ 18.2 (2) ความพึงพอใจในกิจกรรม ทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด (3) ความรู้ที่ได้รับ ทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน และ (4) การประเมินผลความรู้ ช่วงเช้ามีผู้ตอบแบบทดสอบ (pre-test) รวม 39 คน ภายหลังการลงพื้นที่ฝึกปฏิบัติช่วงบ่าย ใช้แบบทดสอบชุดเดิมวัดความรู้ซ้ำ (post-test) ได้เพียง 20 คน พบว่าเป็นเพศชาย ร้อยละ 60 ผลการเปรียบเทียบคะแนนความรู้

โดยภาพรวมมีคะแนนความรู้หลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงขึ้น ($\bar{X} = 10.20/S.D. = 5.91$) ดังแสดงในภาพที่ 7

2. ผลการพัฒนากิจกรรม “สานต่อความรู้การเกษตรชุมชน”

2.1 การสะท้อนคิดจากชุมชนบ้านดั่งแดง ผลจากการพัฒนาโจทย์กิจกรรมและจัดทำแผนกิจกรรมที่มาจากความต้องการของชุมชน โดยความร่วมมือทำงานร่วมกันของหลายภาคส่วน ทำให้ผู้ร่วมสะท้อนคิดซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน ครูและนักเรียนจากโรงเรียนวัดหนองบัว เห็นตรงกันว่าภาระหนักหนาสรุมนความรู้ภูมิปัญญาด้านการเกษตรมีประโยชน์มาก ได้ทั้งความรู้ ประสบการณ์ และทักษะที่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริง ตลอดจนมองเห็นโอกาสด้านอาชีพจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน และจากการที่ชุมชนไม่เคยจัดกิจกรรมเช่นนี้มาก่อน เมื่อได้เข้ามามีส่วนร่วม เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ร่วมกันภายในชุมชน เห็นถึงความสามัคคีและโอกาสของการสานต่อเครือข่ายความร่วมมือ ตลอดจนมีความต้องการมีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังแสดงในตารางที่ 1

2.2 การถอดบทเรียนจากการจัดกิจกรรม การทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนครั้งนี้ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละกลุ่ม สรุปได้ดังนี้ (1) สมาชิกชุมชน จากลักษณะการเป็นชุมชนเครือข่าย

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการสะท้อนคิดจากชุมชน

สรุปประเด็น	ตัวอย่างความคิดเห็นการสะท้อนคิดจากชุมชน
 <u>ด้านความรู้และประสบการณ์</u> สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ได้จริง มีทักษะและความชำนาญเพิ่มขึ้น เป็นการใช้เวลาวางให้เป็นประโยชน์ ได้เพื่อนและสังคม	“ได้ประสบการณ์ ได้ปฏิบัติจริง เรียนรู้แบบไม่อยู่กับที่” “เพิ่มความรู้ ความชำนาญ เคยทำมาก่อนแต่มันก็ลืม ๆ ไปหมดแล้ว” “ได้ทั้งสังคม ได้ทั้งความรู้ ได้ทั้งเรียนรู้”
<u>ด้านอาชีพ</u> ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมองเห็นโอกาสด้านอาชีพจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน	“ลงพื้นที่จริง ๆ แบบนี้เราก็ได้ความรู้ เอาไปต่อยอดได้” “ไปทำงานนอกเราก็คือ เป็นอาชีพก็ได้” “เพาะบ่มเด็ก ๆ ให้รักในอาชีพการเกษตร อาชีพนี้ทำไปเถอะ ไม่มีเงิน”
<u>ความประสงค์ให้จัดกิจกรรม</u> กระบวนการมีส่วนร่วมและการได้มีประสบการณ์ในกิจกรรมร่วมกัน สมาชิกชุมชนเห็นว่าเป็นประโยชน์ ต้องการให้มีการจัดกิจกรรมเช่นนี้อีกอย่างต่อเนื่อง	“มีอีกก็ดีนะ คนอยู่บ้านเฉยๆเกียจเฉื่อยอย่างเราจะได้มีอะไรทำ ไม่เบื่่อ” “อยากให้จัดอีก จัดแบบนี้ชอบมาก จัดต่อเนื่องเลยยิ่งดี”
 <u>ด้านความสัมพันธ์และเครือข่าย</u> การเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในชุมชน และโอกาสของสานต่อเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน	“รู้สึกได้ถึงความสามัคคีของคนในชุมชน” “วันนี้ได้เครือข่ายแล้ว โรงเรียนกับสวนอยู่ใกล้ๆนี่เอง” “ไม่รู้จักจำมาก่อนเลย ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันแบบนี้วันหลังจะพานักเรียนมาอีก”

แต่กิจกรรมการมีส่วนร่วมมีน้อย เมื่อหนุนเสริมให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ ตั้งแต่การพัฒนาโจทย์ การจัดทำแผน และการร่วมปฏิบัติกิจกรรมตามแผน ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงการเกิดกฎ ภาควิชาในท้องถิ่น ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ของชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด และต้องการสืบสานภูมิปัญญาชุมชนด้านอื่นๆ การเปลี่ยนแปลง (change) นี้กล่าวได้ว่าเป็นผลต่อเนื่องมาจากความร่วมมือ การวางแผน การปฏิบัติการ และการสะท้อนผลปฏิบัติด้วยการทำงานเป็นวงจรอย่างต่อเนื่อง (Lewin, 1946 อ้างใน สมปอง, 2558) ทั้งยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของสมาชิกชุมชนที่เปิดกว้างขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการปลดปล่อย (emancipation) ชุมชนจากกรอบความคิด สามารถแสดงความคิดริเริ่มของตนเองในการทำงาน เห็นคุณค่า เชื่อถือและเชื่อมั่นในสมาชิก (ซอกทีย์, 2557) (2) กลุ่มผู้นำและปราชญ์ชุมชน เมื่อได้เห็นความร่วมมือของสมาชิกหมู่บ้าน นับตั้งแต่ลำดับแรกของการดำเนินงานตามแผน ซึ่งได้แก่การ

ค้นหาประเด็นการพัฒนาและการพัฒนาโจทย์กิจกรรมที่ตัวแทนสมาชิกชุมชนได้ร่วมกันสะท้อนความต้องการ วิเคราะห์ความเป็นไปได้ของกิจกรรม เพื่อหนุนเสริมทุนชุมชนให้มีความเข้มแข็ง จนได้มีเสียงส่วนใหญ่ที่นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจ จัดทำแผนกิจกรรมจากการระดมความคิดเห็นของหลายภาคส่วน ทั้งยังมีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมในจำนวนมากกว่าที่คาดคิดไว้ ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นความสนใจ การร่วมมืออย่างกระตือรือร้นและพลังสามัคคี ทำให้กลุ่มผู้นำเชื่อมั่นมากขึ้นในการจัดกิจกรรมการพัฒนาที่มาจากมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และยังถือได้ว่าเป็นนัยยะหนึ่งของการเสริมพลังอำนาจ (empowerment) ส่งเสริมให้ชุมชนวิเคราะห์ ค้นหาจุดแข็งจุดอ่อนของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาหมู่บ้านอย่างสอดคล้องเหมาะสม ผลการดำเนินกิจกรรมยังทำให้ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) อันเป็นความรู้ที่เกิดจากทักษะและประสบการณ์ของปราชญ์ชุมชนที่มาร่วมกิจกรรม กลายเป็นความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) อันเป็น

ประโยชน์อย่างมากต่อชุมชน (3) กลุ่มครู การเปลี่ยนแปลงมุมมองความคิดของกลุ่มครูเห็นได้อย่างชัดเจน หลังดำเนินกิจกรรมเสร็จสิ้น กลุ่มครูได้ร่วมหารือกับชุมชนเพื่อใช้พื้นที่การเกษตรของสมาชิกชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน เกิดการสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างโรงเรียนและชุมชน มีผลให้ภูมิปัญญาการเกษตรบ้านดงแดงได้รับการหนุนเสริมถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนการสอนในระบบ (4) กลุ่มนักเรียน ชาวชนในชุมชนได้เปิดโลกทัศน์ เรียนรู้ และเชื่อมโยงความรู้จากห้องเรียนสู่การปฏิบัติจริง พร้อมสะท้อนความต้องการสานต่อความรู้การเกษตรในชุมชน ผ่านการมองเห็นโอกาสของการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่สามารถเป็นไปได้ทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม

ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนาโจทย์กิจกรรม การจัดทำแผนกิจกรรมและการจัดกิจกรรม ทั้งหมดสามารถเชื่อมประสานทำงานคล่องตัวด้วยกัน การ “ติดต่อ สื่อสาร ติดตาม” ซึ่งได้แก่ การติดต่อประสานงานอย่างใกล้ชิด การลงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่หมู่บ้านจัดขึ้นเพื่อสร้างความคุ้นเคย ทำให้ผู้วิจัยและชุมชน “ต่อกันคิด” สามารถทำงานเป็นทีมเดียวกันได้อย่างราบรื่น ขณะเดียวกันด้วยวิธีสื่อสารแนวระนาบแบบสองทาง (two ways communication) ด้วยรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดคุยเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การฟังความเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การใช้สื่อสนับสนุน เช่น เสียงตามสายเพื่อกระจายข่าวสาร ฯลฯ นอกจากทำให้เก็บข้อมูลได้สมบูรณ์ครบถ้วน ยังช่วยสร้างความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การติดตามผลย้อนกลับ (feedback) อย่างใกล้ชิดในทุกขั้นตอนดำเนินงานยังช่วยให้สามารถปรับแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเหมาะสม ขณะเดียวกันความมีน้ำใจ ความเกื้อกูล ความร่วมมือ ตลอดจนองค์ความรู้ภูมิปัญญาชุมชนที่มีอยู่ดั้งเดิมเมื่อ “หนุนเสริม” จนคุณค่าเหล่านั้นบังเกิดให้เห็นชัดเจน ยังผลให้ชุมชนภาคภูมิใจหมู่บ้านตนเองมากขึ้น

จากข้อมูลทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์สังเคราะห์เชื่อมโยง พบปัจจัยหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน 6 ปัจจัย ได้แก่ ความเชื่อมั่นในต้นทุนของชุมชน การใช้ประโยชน์และบริหารจัดการทุนชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ เครือข่ายทางสังคม เจตคติเชิงบวก การทำงานเป็นทีม และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ อภิปรายปัจจัยดังกล่าวด้วยต้นแบบ **BUSABA model** ดังนี้

Beliefs ความเชื่อมั่นในต้นทุนต่างๆ ที่มีในชุมชน ความปรองดอง ความเกื้อกูล ความไว้วางใจผู้นำและสมาชิก

ชุมชนด้วยตนเอง ความเชื่อมั่นและศรัทธาเหล่านี้ เมื่อผ่านกระบวนการทางสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์กันจะหล่อหลอมเป็น “พลังชุมชน” อันเป็นต้นทุนความเข้มแข็งที่ชุมชนจะใช้ในการเผชิญกับแรงปะทะต่าง ๆ จากภายนอก (อมรวิรัช, 2551) ความเชื่อมั่นในต้นทุนที่ชุมชนมีอยู่นี้ ยังเป็นรากฐานนำชุมชนไปสู่การกล่าคิด กล้าทำ กล้าเปลี่ยนแปลง พัฒนาชุมชนโดยระเบิดจากข้างในอย่างมีคุณค่ามีศักดิ์ศรีพร้อมสู่สังคมภายนอก (ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2558)

Utilization การเห็นคุณค่าทุนดั้งเดิมและร่วมมือกันใช้ประโยชน์จากทุนที่มีอยู่ บริหารจัดการทุนอย่างมีประสิทธิภาพ สืบสานต่อสู่ลูกหลาน จนนำไปสู่กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เป็นการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงจากภายนอก อรรถประโยชน์ของทุนชุมชนในการพัฒนานี้ โกวิท (2553) มองว่าที่ผ่านมามีทุนที่มีอยู่ในชุมชนถูกเชื่อว่ามีประโยชน์น้อยและถูกมองข้าม ชุมชนคิดว่าตนเองไม่มีทุนต้องพึ่งพาจากภายนอก แต่แท้ที่จริงแล้วทุนที่มีในชุมชนถือเป็นต้นทุนที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนมากกว่าทุนจากภายนอกที่เป็นเพียงทุนสมทบ และเป็นต้นทุนหลักของการพัฒนาที่แม้ไม่มีทุนจากภายนอกชุมชนก็พัฒนาได้

Social Network จากกระบวนการส่งเสริมทุนภูมิปัญญาด้านการเกษตร นำไปสู่โครงการเรียนรู้นอกห้องเรียน คือภาพสะท้อนการเกิดเครือข่ายทางสังคมระหว่างสมาชิกชุมชนและโรงเรียน เครือข่ายทางสังคมนี้ วิจารย์ (2547) อ้างใน พระมหาสุทนต์ อากาศโร [อบอุ้น], 2547) กล่าวว่าพลังศักยภาพแฝงอยู่ การเชื่อมต่ออย่างถูกจุดถูกกาลเทศะ จะสร้างสรรค์สิ่งดีงามและเป็นประโยชน์ และหากส่งเสริมการจัดการเครือข่ายภายในชุมชนมีประสิทธิภาพ ชาวบ้านและฝ่ายต่าง ๆ ร่วมดำเนินการ คนในชุมชนเห็นความสำคัญของเครือข่ายความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่ขยายต่อสู่ชุมชนอื่น ย่อมเป็นประโยชน์ทั้งกับชุมชนตนเองและชุมชนอื่นที่เป็นเครือข่ายอีกด้วย

Attitude เจตคติเชิงบวกถือได้ว่าเป็นพลังสำคัญยิ่งของการพัฒนา การเปิดโลกทัศน์จากการเรียนรู้ร่วมกันได้สะท้อนเจตคติเชิงบวกของสมาชิกชุมชนบ้านดงแดงผ่านความสามัคคี ความภาคภูมิใจในถิ่นเกิดและการตระหนักถึงคุณค่าทุนที่ชุมชนมีอยู่ เจตคติที่ดีของสมาชิกชุมชนนี้ หากได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนพัฒนาทุนชุมชนให้เข้มแข็งมั่นคง สมาชิกชุมชนดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและภาคภูมิใจในชุมชนตน

ปัจจัยทั้ง 6 ประการข้างต้น หากได้รับการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง จะเป็นต้นทุนเสริมสร้างทุนชุมชนให้มีความเข้มแข็งเป็นฐานรากของการพัฒนาชุมชน สร้างชุมชนให้มีความศักดิ์ศรีพัฒนาอย่างมั่นคง

ชุมชนให้เข้มแข็ง ต้องส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม ที่ทำให้ออกเกิดปัจจัยหนุนเสริมซึ่งได้แก่ (1) ความเชื่อมั่นและศรัทธา (beliefs) (2) การเห็นคุณค่าและใช้ประโยชน์จากทุนดั้งเดิม (utilization) (3) เครือข่ายทางสังคม (social network) (4) เจตคติเชิงบวก (attitude) (5) การทำงานเป็นทีมแบบเพื่อนช่วยเพื่อน (buddies) และ (6) การเรียนรู้และลงมือปฏิบัติ (action) การส่งเสริม 6 ปัจจัยฐานรากดังกล่าวข้างต้น จะช่วยเกื้อหนุนทุนชุมชนให้มีความมั่นคง และเป็นรากฐานการพัฒนาชุมชนแบบมั่นคงยั่งยืน มีความสามารถในการพึ่งตนเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย จากผลวิจัยและข้อสรุปได้ ข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างปัจจัยหนุนเสริมทุนชุมชนทั้ง 6 ประการให้มีความเข้มแข็งขึ้น ตลอดจนใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นแนวทางให้คนในชุมชนและท้องถิ่นเห็นความสำคัญในการใช้ทุนชุมชนเป็นตัวตั้ง เพื่อพัฒนาชุมชนอย่างสอดคล้องกับบริบทและภูมิสังคมของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ศึกษาทุนชุมชนในมิติอื่นๆ อาทิ ทุนชุมชนกับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน การธำรงรักษาและพัฒนาคุณภาพทุนชุมชน เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท พงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- โครงการบูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี. (มปป.). *ข้อมูลแหล่งสืบค้นด้านสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น ตำบลหนองบัว*. กาญจนบุรี: (อัครา).
- ช่อทิพย์ บรรณรัตน์. (2557). การสื่อสารในองค์กรสาธารณสุข. *วารสารสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*, (4), 74–76.
- นภาพร หะวานนท์ เพ็ญศิริ จิระเชษฐกุล และ จิรวดี ปัทมโรสง. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ดวงอำพร คามรักษ์. (2556). *รายงานการศึกษาชุมชนหนองบัว*. กาญจนบุรี: (อัครา).
- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2558). *หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. สืบค้นจาก <http://www.ddd.go.th>
- อมรวิทย์ นาคทรพ. (2551). *การศึกษาในวิถีชุมชน การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษา กับชุมชน*. กรุงเทพฯ: ซีโน พับปิ้งซิ่ง จำกัด.
- วิจารณ์ พานิช. (2547). *คำนำ อ้างใน พระมหาสุทนต์อากโร (อบอูน)*. (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: พิษณุ ไทยออฟเซต.
- Herrenkohl, R. C. (2004). *Becoming a team: Achieving a goal*. Mason, OH: Thomson South-Western.
- Lewin, K. (1946). Action Research and Minority Problems. *Journal of Social Issues*, 2(4), 34–46. อ้างใน สมปอง พะมูลิตา. (2558). สืบค้นจาก <http://www.nurse.ubc.ac.th>
- McGregor, D. (1966). *The human side of enterprise*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Woodcock, M. (1989). *Team development manual*. Aldershot, UK: Gower Publishing.

Translated Thai References

- Boromthanarat, C. (2014). Communication in health organization. *Journals of Science Health Sukhothai Thammathirat Open University*, (4), 74–76. [in Thai]
- Camrug, D. (2013). *Report of NongBua community*. Kanchanaburi, Thailand: Mimeographed. [in Thai]
- Hawanon, N., Jiradejakul, P., & Patthaisong, J. (2007). *Community strengthening: A grounded theory approach*. Bangkok, Thailand: The Thailand Research Fund. [in Thai]
- Integrated Thai cultural project in NongBua sub district, Muang district, Kanchanaburi province. (n.d). *Local wisdom and folk cultural of NongBua sub district*. Kanchanaburi, Thailand: Mimeographed. [in Thai]
- Khao Hin Sorn Royal Development Study Center. (2015). *The principle task in King*. Retrieved from <http://www.ddd.go.th> [in Thai]
- Nakornthap, A. (2008). *Synthesis of communities study from the experience of community study project*. Bangkok, Thailand: Seno Publishing. [in Thai]
- Pawongngam, K. (2010). *Community and local self governance*. Faculty of Social Administration, Thammasat University. Bangkok, Thailand: Bopit Publishing. [in Thai]
- Panitch, V. (2004). Preface. Cited in Phramaha Suthit Abhakaro (Oboun). (2004). *Network: Nature, knowledge and management*. Bangkok, Thailand: Pisit Thai offset. [in Thai]